

УДК 141. 7.

Халецькій О.В., доктор філософії, доцент кафедри філософії і політології
ЛНУВМ ім.С.З.Гжицького,м.Львів, Україна[©]

Халецька О.О., аспірантка кафедри історії культури ЛНУ ім. І.Франка

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ПАРАДИГМА В ЕЛІТИСТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Актуалізований у науково-філософській думці елітистський дискурс коріниться у соціально-культурній парадигмі суспільного розвитку, яка постає його сучасним обґрунтуванням. У народжуваній філософії універсального еволюціонізму історія не є данність, а постає як процес її творення через 1) подієво-часове “гілкування” (ідея синергетики), 2) соціально-культурний проект (ідея так званої “нової історії”) як 3) множинність розмислів новоозначень (“бісовська текстура” Р.Барта або “лабіринт” за У.Еко). Своєрідним геномом соціального життя виступають універсалії культури, а тип цивілізаційного розвитку визначається генетичними кодами, якими виступають системи цінностей. Соціально-культурна парадигма у сучасній науково-філософській думці розуміється трояко: по-перше, як історично-духовна тотальність (школа “Анналів” та всі “анналоїди”), по-друге, як здійснення соціально-культурних проектів (постмодерністський постструктуралізм) і, по-третє, як визначальність свідомісно-духовних (здебільшого званих культурними) чинників розвою суспільства. Коли свідомісно-духовні детермінанти від середини ХХ ст. набувають вирішального значення постає соціально-культурний розвиток.

Ключові слова: еліта, елітистський дискурс, перфекційний розвиток, поступально-прогресивний розвій, свідомісно-духовні (культурні) чинники історичного розвитку, світова множинноєдина глобально-ойкуменічна цивілізація, історично-духовна визначальність.

Надзвичайно актуалізований у науково-філософській думці елітистський дискурс (розмисел) засновується на соціально-культурній парадигмі суспільного розвитку, яка фактично постає його сучасним обґрунтуванням при переході до постіндустріального (друг.пол. ХХ ст.) та інформаційного (поч. ХХІ ст.) суспільства і утворенні незалежної України [9, 455]. Метою даного дослідження є спроба з'ясувати засади соціально-культурної парадигми у сучасному елітистському дискурсі. В аспекті досліджуваної теми, на нашу думку, соціально-культурна парадигма коріниться не стільки у соціально-гуманітарних, скільки у сучасних загальносвітоглядних викладах так званих нових напрямків науки від сер. ХХІ ст. [7]. У космологічному контексті на цю проблематику імпліцитно виходить антропний принцип Б.Картера 1974 р., з провідною ідеєю людиномірності космосу, синергетика Г.Гакена або

[©] Халецькій О.В., Халецька О.О., 2012

І.Пригожина 1977 р., з ідеєю самоорганізації від хаосу до порядку через атрактор-направник (“порядком творчих катастроф”, за висловлюванням Є.Маланюка), квантова гравітація С.Хокінга 1982 р., з ідеєю тотожності творіння і розвитку (еволюції) або інфляційно-сценарна модель Всесвіту А.Гутта-А.Лінде 1989 р., з ідеєю як первеня творчої силодії, теорія семантично насиченого мейну В.Налімова – Л.Лескова 1994 р., з ідеєю значеннєвого поля світорозвитку [7], у галузі філософії – узагальнюючий їх всіх і всю сучасну нову науку, народжуваній від поч. ХХІ ст., так званий універсальний еволюціонізм, якій іде на зміну постмодерністському постструктуралізму [10, 283-285].

У галузі історії (сукупність всіх історичних наук, за Й.Дройзеном 1858 р., М.Кареевим 1913 р., М. Гандельсманом 1921 р., М. Семеновим 2003 р. та інш.) чинник культури отримує нову актуалізацію від сер. ХХ ст. у “новій історії”: школі “Анналів” (М.Блок, Л.Февр, Ф.Бродель, Ж.Ле Гофф, Ж. Дюбі, Е.Ле Руа Лядюрі, А.Гуревич, Н.Яковенко та інш.), з її провідною ідеєю антропо-соціально-культурної тотальності (а відтак – її соціально-філософського відгалуження – світ – системного аналізу І. Валлерстайна 1974 р. – Ф.Броделя 1976, 1979 рр.), через так звану інтелектуальну історію кін. ХХ ст. (від конференції істориків у Вінгспреді 1977 р.) Д.Хайяма, К.Брінтона, Р.Стромберга, Р.Дарнтон, Д.Холінджера, А.Вейсі, Д.Вуда, С.Аверінцева, так званої “мислячої історії” Ліни Костенко та інш., з її засадничою ідеєю історії як інтелектуального проекту, а також у новітній соціології (Н.Черниш, К.Баранцева та інш.), у так званий еволюційній політекономії (М.Павловський та інш.), у різних галузях гуманітаристики (В.Шинкарук, В.Іванов, В.Табачковський, М.Попович, В.Шевченко, Я.Дашкевич, С.Грабовський, О.Пріцак, Я.Грицак, Ю.Павленко, Ю.Канигін, Ю.Шилов, Т.Возняк та інш.), що отримали філософське та філософсько-історичне узагальнення у постмодерністському кін. ХХ ст. постструктуралізмі Ж.-Ф.Ліотара, Ж.Дерріда, Ж.Дельоза, У.Еко, у платоністичних ремінісценціях В.Біблера, Г.Померанца, С.Кримського, тоталогії В.Кизими (від 1994 р.) та інш. [10, 283-285], у яких історія не є даність, а є процесом її творення через 1) подієво-часове “гілкування” (ідея синергетики), 2) соціально (інтелектуально) – культурний проект (ідея “нової історії”) як 3) множинність розмислів-новоозначень (“бісовська текстура” за Р.Бартом або “лабіринт” за У.Еко) [10, 284]. Друга надзвичайно актуалізована (чи то від комп’ютерних ігор – стратегій, чи то від синергетики) у сучасній суспільній думці (від неоеволюціонізму Л.Уайта, Д.Стюарта, А.Ле Руа-Гурана, К.Ренфрю та інш.) ідея (так звана нелінійність, тобто багатолінійність, тобто багатоваріантність, так зване “гілкування”) світорозвитку, знаком чого стала Нобелівська премія 1993 р. історіку економіки Р.Фогелю за ретропрогноз американської історії ХІХ ст. (так звана альтернативна історія), де точка біфуркації (розгалуження варіантів розвитку) – це новий соціально-культурний проект [7; 10, 284].

У вітчизняній філософії одним із найбільш значущих результатів антропологічного повороту 1960-1980-х рр. був вихід Київської школи на

проблематику діяльнісно-культурних (духовних) чинників суспільного буття і розвитку [9, 456], де В.Табачковським, Є.Бистрицьким, Н.Тарасенко, В.Івановим, О.Яценко, В.Звигляничем, М.Єсипчуком, Є.Андросом, М.Булатовим, А.Лоем, Є.Козловським, В.Пролєєвим, С.Малаховим, Г.Горак, В.Дем'яновським, Ю.Джулаєм, С.Кошарним, І.Лосєвим, А.Лисенко, В.Семеновим, Л.Соловйовим та інш. були розроблені повні і глибокі дослідження цілком відповідні напрямкам розвитку світової філософської думки. Не втримаємось, також, від зауваження про те, що дослідження Київської світоглядно-антропологічної школи можуть бути одним із найбільш яскравих прикладів наповнення вже вичерпаних себе радянських марксистсько-ленінських стереотипів, ще цілком “марксоїдним”, але вже новим змістом, які так і сприймалися тодішньою генерацією “кухонних” інтелектуалів, незважаючи на неоковирний стиль і жахливе нагромодження філософсько-тарабарської термінології. У десятках монографій була розгорнута проблематика абсолютного в культурі і суспільної динаміці (В.Пролєєв, 1992 р.), культури і духовно-практичного відношення до світу в їх соціально-історичній перспективі (М.Тарасенко, 1985 р.), доцільності культури і універсального розвитку сутнісних сил людини (О.Яценко, 1983 р.), природної історичності буття людини у культурі, буття і діяльності, всезагальності і фактичності діяльнісної позиції людини у культурі (Є.Бистрицький, 1991 р.), особи у світлі культури і проблем сутності та існування (Є.Бистрицький, 1992 р.), культури і особистісного буття, співвідношення технології і діяльності, культурно-історичної специфіки технологічних засобів (В.Табачковський, 1985 р.), культурно-історичних передумов категоризації світу (Є.Бистрицький, 1983 р.), простору і часу культури: діяльності, буття, часу, хронотопу, тілесності (Є.Козловський, 1992 р.), часу і особистісного виміру культури (Є.Бистрицький, 1991 р.) і, нарешті, вироблено (у монографії “Діалектика діяльності і культура” 1983 р. тощо) саме поняття “соціально-культурного розвитку” [4, 182]. Так, наприклад, на думку О.Яценко, “сама модель культури ... виявляє генеральну тенденцію розвитку людства” [4, 192], або у Є.Бистрицького: “детермінація культурною виявляється ... більш фундаментальною, ніж ... від суспільного буття. Відмінності їх впливу на людину можна було би порівняти ... з так званими сильними і слабкими взаємодіями між фізичними тілами, маючи на увазі, що більш “сильний” – матеріальний інтерес визначає деякі порівняно “близькі”... суспільно-практичні зв'язки. У той же час сили культурного тяжіння ... утворюють все ж такі більш глобальний людський зв'язок, охоплюючи всю багатоманітність життя, а також будь які життєві можливості майбутнього” [2, 154-155] і тому подібне.

Слідом за ними, В.Біблер у 1991 р. запропонував розглядати феномен культури у його дійсній загальності [3], у 1996 р. зростаючу роль культури у суспільному розвитку відзначав М.Коган [5]. Специфіка соціокультурної методології за О.Ахієзером 1998, 2000 рр., полягає у тому, що її предметом є не лише культура, але цілісна діяльність, причому зміни у відповідних культурних програмах невідворотньо змінюють зміст самої діяльності, а причинами

суспільного розвитку є суперечності між старими соціальними відносинами і новими культурними програмами [1, 29-36]. На думку академіка М.Лапіна 2000 р., який спирається на концепцію П.Сорокіна, культура виступає як сукупність способів і результатів діяльності, а соціальність трактується ним як сукупність відносин людини, що також формується у процесі діяльності. Сучасне суспільство, трактоване ним на основі синергетики, характеризується паритетною взаємодією культури і соціальності [6, 3-4]. На думку директора Інституту філософії РАН В.Стьопіна 2003, 2004 рр., який проголошує себе прибічником синергетики і філософії універсального еволюціонізму, своєрідним геномом соціального життя виступають універсалії культури, а тип цивілізаційного розвитку визначається генетичними кодами, якими виступають системи цінностей [8, 37-43]. За визначенням Н.Черниш 2003 р., сукупність соціокультурного підходу виступає як цілісний процес соціального розвитку за допомогою культурної творчості. Наскільки ми розуміємо історико-філософський процес, на зміну вичерпалому себе постмодерністському постструктуралізму (знаком чого стало самогубство Ж.Дельоза 1995 р.) від початку ХХІ ст. приходить нова філософська парадигма універсального еволюціонізму (П.Девіс, Д.Болі, С.Хокінг, Г.Круг, Л.Польман, Р.Раджананан, М.Розенталь, Г.Вайсберг, В.Ахназаров, Б.Режабек, В.Стьопін, М.Веллер та інші.) або глобального еволюціонізму (А.Крушанов, І.Фролов, М.Горлач, В.Кремінь, Л.Мельник та інші.), яка виростає на фундаментальному узагальненні всіх нових наукових досягнень [8, 182-183; 10].

Якщо виходити з новітніх науково-філософських уявлень від сер. ХХ ст. синергетики, квантової гравітації, інфляційно-сценарної моделі Всесвіту, теорії семантично насиченого меона, математичних моделей “подорожей у часі” К.Геделя або А.Орі, тунеляції Всесвіту із ніщо (енерговакууму, т.з. чистої силодії) А.Віленкіна-У.Тафтса 1982 р., із енергії т.з. Петлі Всесвіту та її відгалужень Д.Готта-Лі Цзін-лі 1998 р., Мультивсесвіту у енергетичного “бреніння” (вібрації) т.з. “струн” П.Штейнхардта-Н.Турока 2002 р. “і прочая, і прочая, і прочая” [10, 283-285], з надією на якоесь наближення до сучасного універсального еволюціонізму, то світ не є даність, а є його світотворення [7; 10, 283]. Оскільки творення є різновидом дії (а саме – здійсненням нової якості), то, відповідно, первенем Всесвіту є дієтворення ($\upsilon\beta\rho\iota\varsigma$, – шаленство творчого процесу за Г.Аренд або М.Фуко), чим виявляється належність універсального еволюціонізму до філософського напрямку динамізму або актуалізму (Геракліт, Парацельс, Г.Ляйбниц, Ф.Шеллінг, А.Шопенгауер, Е.Гартман, Ф.Ніцше, В.Вундт, Г.Спенсер, Д.Джентіле, Д.Донцов, П.Тілліх та інші.), який визнає первенем світу не матерію або дух, а дію (у Бергсона - дієтворення) або силодію (динамізм або актуалістичний динамізм), від якої (“порожнеча, пронизана дією” за Ольжечем) вони є похідними [9, 298]. У цьому сенсі із минулих філософів (енергетизму В.Оствальда, А.Ейнштейна, В.Гейзенберга і Е.Шредингера, З.Фройда і К.-Г. Юнга, емерджентного еволюціонізму С.Олександера, А.Уайтхеда, Я.Сметса, А.Лавджоя, М.Вернадського, теїстичного еволюціонізму П.Тейяра і А.Тойнбі та інші.) найближче до сучасного універсального

еволюціонізму А.Бергсон [10, 285], якого можна вважати (за Бергсоном “у світі не має речей, а є лише дії”) його філософським попередником, а сучасний народжуваний універсальний еволюціонізм – осучасненим і прогресованим бергсоніанством. Утворювані потоком дійснення світу два береги матеріальної та ідеальної реальності, немов стрічка Мебіуса, мережать все “тантричне плетиво світотворення” (Е.Юнгер). Так чи інакше, через все це “нагромадження Пеліона на Оссу”, у сучасних науці, богослів’ї і філософії універсального еволюціонізму або енергоеволюціонізму (М.Веллер, 2010 р. і світовий конгрес філософії в Афінах 2011 р.) постає ідея тотожності творення – розвитку світу [10, 285]. Наш погляд постає лише у тому, що: 1) субстанцією-суб’єктом (Б.Спіноза, Г.Гегель) світотворення або світорозвитку (Універсуму) є певна творчісна силодія (енергія, енерговакуум і т.д.); 2) яка розгортається в усі світи і все в них, проходячи певні етапи розвитку: космогенез літосфери, біосферу життя і антропоноосферу дієрозуму; 3) світова антропоноосферизація, в свою чергу, визначає розвиток суспільства як історично-духовний процес; 4) який проходить ступені розвитку (формації), на яких утворюються певні локальні способи розвитку (цивілізації), що розгортаються (розглядаються) конкретно; 5) в процесі історії зростає значення свідомісно-духовних чинників розвитку, через що відбувається антропоноосферизаційне одухотворення Всесвіту.

У синергетиці (так зване перевідкриття часу) утверджується ідея всепоступальності розвитку (“від хаосу до порядку”, за І.Пригожином), який, на думку сучасних мислителів, відбувається хвилеподібно (О.Тофлер) – “гілковано” (синергетика) – “різомно” (постмодерністський постструктуралізм Ж.Дельоза і Ф.Гваттарі), а розвій по колу (уявлення давніх суспільств), лінійний (уявлення середньовіччя) або по спіралі (новочасні уявлення XVIII–XIX ст.ст.) є його певними локальними проявами. На нашу думку, все ж таки, слід говорити про поступально-прогресивний розвиток, певним чином розрізняючи ці поняття. Поступ (фундований у всепоступальності синергетики) – це рух вперед, а прогрес – саме здійснення поступального руху [10, 285-288]. “Гілки” (різні варіанти розвитку) прямують в різні боки, але Світове Древо Мегаісторії (А.Тойнбі) в цілому тягнеться (звідси – тяглість або номадологія у Ж.Дельоза і Ф.Гваттарі, або поверхня у М.Гайдегера чи у постструктуралізмі Ж.Дельоза і Ж.Дерріда та інш.) вгору (всепоступальність синергетики або поступально-прогресивний розвій універсального еволюціонізму). Узагальнюючи всі попередні визначення прогресу, у сучасній, переважно науковій думці, він визначається як перфекційний, тобто удосконалююче-перевершуючий розвиток [10, 286]. В свою чергу, удосконалення визначається як “повнота здійснення законотенденцій розвитку”, а старе перевершується новим [11; 10, 286]. Все є його (тобто творення) розвитком, який розгортається як поступ. Отже, критеріями (мірилом) поступально-прогресивного розвою, на нашу думку, виступають: у всесвітньому процесі – його антропо-ноосферизаційне одухотворення, у суспільному розвитку – збільшення його свідомісно-духовної визначальності, на сучасному етапі переходу до інфо-суспільства – його

інтелектуалізація, для України – досягнення євроукраїнської ідентичності (самовідповідності) [9, 461]. Узагальнюючи все вищесказане, можна сказати, що все є ланцюгом поступальних дій (або подій, творення, розвитку, універсальної еволюції тощо), або ж, одним словом, все є дієпоступ [10, 295], як осучаснена і прогресована бергсоніада світотворення. Дієпоступ у всій його повноті є $\alpha\omega\beta\alpha\zeta\iota\zeta$ – світосходження, а світосходження в його конкретності є дієпоступ.

Дієпоступ світотворення (хаосмос як поєднання хаосу, осмосу – шарпанини і космосу за Д.Джойсом) відбувається як космогенез літосфери утворення, біосфера самовідтворення (Г.Уелс), антропоносфера перетворення. Антропоносфера – сфера дієрозуму (М.Вернадський і Е.Ле Руа на семінарі у А.Бергсона 1924 р., П.Тейяр де Шарден, М.Мойсеєв, М.Булатов, В.Загороднюк та інш.). Отже, світорозвиток (тотожний світотворенню) сьогодні – це ноосферизаційне (свідомісно-духовне) одухотворення світу [10, 286]. Сакраментальне “так навіщо пишем кров’ю на піску” (Булат Окуджав) знаходить відповідь у світотворенні антропоносферизаційного одухотворення. А відтак, через світотворче (як здійснення нової якості світу) ноосферизаційне одухотворення антропо-соціально-історичний розвиток є власне історично-духовним сходженням [10, 288-292]. Тобто свідомісно-духовна компонента (одухотворення) історичного розвитку виступає його головним чинником, головною смислоутворюючою детермінантою (визначником) (Е.Калер) [10, 292]. Антропо-ноосферизація розгортається від силодійної 1) субстанції-суб’єкта оствальдового енергетизму і бергсоніанського 2) “життєвого пориву” і творчої еволюції до 3) історично-духовної тойнбіанської “ефірізації” (т.б. антропоносферизації) до синергетично-універсал-еволюціоністської соціально-культурної парадигми як 4) збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку і 5) сучасної антропоносферизації як глобалізації (висновки Інституту Філософії ім. Г.Сковороди НАНУ 1995 р., М.Булатова, В.Загороднюка та інш.)

Головна для нас ідея діє-історично-духовного розвитку все наполегливіше пробиває собі дорогу у науково-філософській думці. Крокami її розвитку, на нашу думку, є, по-перше, концепція антропоносферизації (М.Вернадський, Е.Ле Руа, П.Тейяр де Шарден, М.Моїсеєв, М.Булатов, В.Загороднюк та інш.) про те, що сучасний світорозвиток є його антропоносферизацією, т.б. одухотворенням. По-друге, це, розвинута від А.Бергсона (“життєвий порив” як творча еволюція і т.з. “відкрите”, т.б. динамічне суспільство і релігія), концепція А.Тойнбі подолання круговерті локальних цивілізацій (у т.І 1934 р.) ідеєю “релігійної одиниці” (у т. VI 1937 р.) та історично-духовного, переважно релігійно-філософського, поступу у трьох генераціях давніх локальних цивілізацій (у т. VII 1954 р.), що приводить загалом до “трьохчленної формули” ступенів (1) первісного, 2) давніх локальних цивілізацій 3 генерацій і вже 3) глобального новочасного так званого Західного суспільства), запозиченого від Г.Уелса (книгу якого “Нариси історії світової цивілізації” 1921 р. Тойнбі назвав геніальною), поступально-прогресивного розвитку людства (у

т.Х 1954 р.) як його “ефірізації”, т.б. одухотворення т.б. антропоносферизації (у т. VII 1954 р.) і визначення “емерджентів” – якісних ступенів світорозвитку (1) Бог як уособлена творчісна силодія, здійснювана в історично-духовному розвитку і досяжна у релігійно-філософській думці, 2) космос, 3) життя, 4) дух у т. X 1954 р.), що свідчить про належність А.Тойнбі до напрямку емерджентного еволюціонізму (як своєрідного продовжувача релігійного еволюціонізму П.Тейяра) і, нарешті, до генерального висновку (у т. XII, під промовистою назвою “Перегляд” 1961 р.) про те, що всі цивілізації є гілками “єдиного Дерева Світової Історії”. По-третє, ця ідея історично-духовної тотальності школи “Анналів” (М.Блок, Л.Февр, Ф.Бродель, А.Гуревич, Н.Яковенко та інш.) др.пол. ХХ ст. та т.з. “школи історії ідей” (Д.Хайям, К.Брінтон, Р.Отромберг, С.Аверінцев, “мисляча історія” Ліни Костенко, Л.Унікалов та інш.) кін. ХХ ст. По-четверте, це сучасна, поч. ХХІ ст., соціально-культурна парадигма, т.б. збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку. Всі вони логічно впливають із ідеї антропоносферизації і є окремими проявами діє-історично-духовного розвитку як збільшення його чинників.

Одухотворення історичного процесу – це збільшення ролі свідомісно-духовних чинників, або визначників його розвитку. Блиски ідей і сліпуче сяйво світла духовного спалахують лише у темному потоці історії. Історичний процес постає виведенням світла духовного із темного потоку історії (Г.Гегель, А.Шопенгауер, Ф.Ніцше, Е.Юнгер, Й.Рінтілен, А.Тойнбі). Ідеї входять у життя як ніж у тіло, або промінь світла у темряву. Вочевидь роль свідомісно-духовного чинника в історичному розвоі суспільства весь час зростає [9, 461-462; 10,284]. Діє (υβρις) поступ (αναβασις) історично-духовний (αιωυ) розвій і цивілізації співвідносяться як океан і хвилі. Роздмухуваний духовними вітрами історичний процес відбувається як ланцюг (чи коштовне намисто) здійснення соціально-культурних проєктів (універсальних образів світу) [10, 288-292] через безконечний семіозис новоозначування (“бісовську текстуру” Р.Барта або “лабіринт” У.Еко) особистісну трансгресію (Г.Аренд, М.Бланшо, М.Фуко та інш.) в Еон духовної вічності у Вирії [10, 284]. Правда, іноді мерехтливі блиски світла духовного на темному потоці історії стають веспопеляючими блискавками (“дух, що тіло рве до бою” І.Франка або “дух одвічної стихії” Декалогу ОУН – найвищий вияв мужності, героїзму, самопосвяти і самопожертви за всю тисячолітню історію України). Соціально-культурний проєкт – це дієусвідомлення законотенденцій доби. Наскрізна для нинішнього часу ідея “люди як боги”, тобто світотворці (Г.Уелс, Б.Шоу, А.Кларк та інш.) знаходить своє звершення (від “гри у бісер” Г.Гессе до “лабіринта” У.Еко) у безконечному семіозисі новоозначування як нинішньому продовжуваному світотворенні (за А.Кларком, “у малому масштабі гра у Бога”). Свідомісно-духовне новотворення – це і є Еон духовної вічності [10, 284]. Явища духовні, по аналогії з співвідношенням невизначеностей В.Гейзенберга 1927 р., мають, так би мовити, корпускулярно-хвильову природу. Вони поширюються у сфері духовній як бесконечна хвиля. На нашу думку, в обітованній філософії універсального еволюціонізму головним способом дослідження історично-

духовного процесу постає історіологія (М.Карєєв 1915 р., Ю.Семенов 2003 р., О.Халецький 2003 р. та інш.) як наука про розвитковість історичного процесу [10, 293]. Універсальний еволюціонізм, поступово концентруючись в історії неухильно перетворюється в історіологію – теорію середнього рівня.

Сучасний рівень знань дозволяє нам неясно і смутно [11], але все ж таки збагнути “чому” і “як” відбувається творення (новотворення). Але “таємницею таємниць” залишається питання: із якої безодні з’являється це незбагненне “нове”? Спроба дослідити це гностично-агональним (протиборчим) методом “вписування в традицію” була зроблена Г.Блумом (із Йельських критиків 1970-х рр.) через використання історико-філософської спадщини християнського гностицизму II ст., каббали XIII–XIV ст.ст. вчень Д.Віко, Ф.Ніцше, З.Фрейда, тлумачень іудейської містики Г.Шолемом і М.Бубером (а до цього слід було би додати надзвичайно актуалізовані від 2000-х рр. ваджраяністські методики), який виділяє шість етапів новотворення: по-перше, клінамен – відхилення від шляху традиції, по-друге, тессера – доповнення традиції, по-третє, кенозис – спільне применшування традиції та іновації, по-четверте, даймонізація – протиставлення нового старому, по-п’яте, аскезис – спільне обмеження пристосування старого і нового, по-шосте, апофрадес – “повернення” традиції в інновацію, тобто перетворення нового на традицію [11]. Можливо поєднання з історіологією у єдиний історіологічно-духовний підхід (разом з природничо-науковою теорією єдиної силодії) дозволить хоча би щось прояснити. У підсумку, постає думка, що 1) світ є його світосходження (*αναβασις*), яке 2) поступально-прогресивно (хвилеподібно-“гілковано”-“різотно”) проходить (відбувається, буттєвиться), з появою людини, як його 3) антропоноосферизаційне одухотворення (діяльнісно-свідомісне перетворення), а відтак – розвиток суспільства є, власне, 4) історично-духовним сходженням, в якому (через формації, цивілізації, події) 5) зростає значення (роль, визначальність, значення) його свідомісно-духовних чинників. Отже, соціально-культурна парадигма у суспільній думці розуміється трояко: по-перше, як історично-духовна тотальність (школа “Анналів” та всі інші “анналоїди”), по-друге, як здійснення соціально-культурних проєктів (постмодерністський постструктуралізм) і, по-третє, як визначальність свідомісно-духовного (здебільшу називаємого культурним) чинника в історично-духовному розвитку (універсальний еволюціонізм).

Сам зміст поняття “соціально-культурного” розкривається переважно як його значення. На нашу думку, відміннісна сутність соціального (наприклад, від природнього) постає у тому, що воно діяльнісне [10, 289-292], що не суперечить тоталогії, оскільки в ній єдність визначається як сталий взаємозв’язок, а зв’язок – як стала взаємодія, тобто похідне від дії, чим долається притаманний науці, за вдалим висловом А.Бергсона, “умертвляючий погляд Медузи” і досягається динамічний аспект тоталогії. А, оскільки, людська діяльність, по-перше, завжди опосередкована [10, 295] свідомістю (може бути під- або над- свідомою, але завжди свідомісною), по-друге, за вдалим висловом українського неогегельянця В.Залозецького-Саса, завжди має “світоглядне підпорядкування”

(А.Рігль, М.Дворжак, Е.Пановські, Г.Зедльмайр та інш.) або, за визначенням Київської антропологічно-світоглядної школи др.пол. ХХ ст., концептуалізується і семантизується [4, 170], по-третє, у процесі історичного розвитку роль його свідомісно-духовного чинника (компоненти) зростає (що знайшло відображення у філософській літературі від так званого антропологічного повороту в українській філософії 1960-х рр. В.Шинкарука, В.Табачковського, О.Яценко, В.Іванова, М.Булатова та інш. до Ю.Павленка, І.Бойченка або М.Поповича та інш. і до сучасної “буремної миті” тощо), а від початку НТР (О.Богданов, Д.Бернал, Д.Белл, Г.Кан, Й.Галтунг, З.Бжезінський, О.Тофлер та інш.) сер. ХХ ст. – стає вирішальною [9, 461], по-четверте, ноосферизаційне одухотворення світу становить сенс [6] його нинішнього розвитку (В.Соловйов, А.Бергсон, Е.Колер, Г.Уелс, К.Цюлковський, В.Вернадський, П.Тейяр, Олесь Бердник та інш.), то суспільне – значить свідомісно-діяльнісне [10, 289-295]. Термін “свідомісне” нам видається більш вдалим ніж “свідоме”, який має багато інших значень, до того ж свідомість дворівнева: нижча буденна свідомість, узагальнена у модній нині ментальності, і вищий її рівень – духовність, тобто головним чином, наукова, мистецька і релігійно-філософська сфери.

Багатоманітність визначень культури (за П.Клакхоном і А.Кребером, близько 314 у 1987 р.) давно стала “притчею во язицех”, на нашу думку, всі визначення культури, не стільки суперечать, скільки доповнюють одне одного. Тому, не вдаючись до незкінченної і безплідної полеміки, скажемо лише, що, на нашу думку, до сер. ХХ ст. найбільш усталеним (принаймі, поширеним) було визначення культури як “сукупності досягнутих результатів”, тобто сукупності цінностей, а від сер. ХХ ст. все більше посилюється визначення культури як способу діяльності людини в цілому (який включає в себе як саму діяльність, так і її види і результати, тобто сукупність цінностей), оскільки він так чи інакше охоплює всі інші визначення [9, 458-459]. Наприклад, спосіб діяльності людини постає в його свідомості, вона ж – свідомість, духовність, виступає якісним мірилом розвитку суспільства. Якість у філософії визначається як визначальні властивості, визначальною властивістю людської діяльності є її свідомість. Таким чином, культура виступає як способом діяльності людини, так і якісним мірилом розвитку суспільства (Н.Черниш). Причому, роль свідомісно-духовних чинників у розвитку суспільства весь час зростає.

Ознакою інфо-суспільства у галузі економічній є НТР, яка проходить три етапи [9, 461]: сер. ХХ ст. – перший етап комп’ютеризації та інш., від 1980-х рр. (власне, від 1979 р.) – другий етап електронізації та інш. і від 1999 р. – третій етап високих технологій (Д.Белл 1973 р., Е.Масуда 1973 р., Ю.Павленко 1996 р., О.Халецький 2002 р. та інш.). Сутність НТР постає як перетворення науки на безпосередню продуктивну силу. Наука – один із видів духовного виробництва. Отже, вперше в історії людства духовне (наука) починає визначати матеріальне, що приводить до так званої інтелектуалізації [9, 461] всіх сфер суспільного життя. Тим самим, роль свідомісно-духовної компоненти (чинників або

визначників) суспільного розвитку набуває вирішального значення [9, 461-462]. На нашу думку, досягнення вирішального значення свідомісно-духовних чинників суспільного розвитку є головною детермінантою і системоутворюючою ознакою соціально-культурного розвитку. Іншими словами кажучи, соціально-культурний розвиток суспільства – це не просто будь-яке співвідношення соціального і культурного, яке існує завжди, а такий етап його розвитку, коли свідомісно-духовні чинники суспільного розвитку набувають вирішального значення. На нашу думку, це досягається від сер.–кін. ХХ ст. [9, 462]. Проблеми суб'єкта – здійснювача культурно-історичного процесу і еліти, яка активно, творчо і поступально-прогресивно діє в усіх сферах суспільного розвитку, набувають подекуди вирішального значення у вітчизняній соціально-філософській думці після здійснення національно-демократичної революції 1989-1992 рр. і утворення суверенної України, коли особливо гостро постають завдання оновлення всіх сфер суспільного життя [9, 461]. Іще більше парадоксальним чином загострює проблему здійснювача і діяльнісної творчої верстви зволікання і не здійснення радикальних реформ оновлення в Україні через брак еліти. Аналіз провідних лейтмотивів в українському елітистському дискурсі дає змогу виокремити переважно ціннісний і рольовий (або функціональний) способи дослідження (Л.Бевзенко, В.Скотний). Більше уваги надається політичній еліті (В.Скиба, Б.Кухта, П.Теплоухова, В.Бебик, І.Кучерів, О.Небоженко, А.Коваль, С.Рутар, О.Брень, Т.Возняк, К.Баранцева та інш.). На нашу думку, у сучасних дослідженнях (С.Вовканич, Н.Черниш, О.Лазоренко, О.Друль та інш.) намітилася нова хвиля – відхід від соціально-економічних до культурологічних інтерпретацій, що зумовлено вже соціально-культурним розвитком сучасного пост-індустріального суспільства [10, 295]. В українській історіософській думці, серед головних завдань (“головної ланки за яку можна витягнути весь ланцюг”, за В.Леніним), на нашу думку, переважали: на поч. 1990-х рр. – формування модерної нації (І.Дзюба “Україна і світ” 1990 р., Я.Дашкевич “Україна між Сходом і Заходом” або Міро Продум – Ю.Буряк “Нація золотих комірців” у 1991 р., нарада Львівських істориків Я.Грицака, О.Джиджори та інш. у Брюховичах у серпні 1993 р. та інш.), у добу “кучмозою”, приблизно від 1996 р., “вирішальною ланкою” вважалося формування громадянського суспільства (“Феномен громадянства” В.Лісового 1996 р., “Україна: альтернативи поступу” В.Кременя, Д.Табачника і зав. від. історіософії Інституту історії НАН М.Ткаченка 1996 р., збірник статей 1996 – 2000 рр. “Від Малоросії до України” і “Дилеми українського Фауста” М.Рябчука та весь напрямок часопису “Критика” Г.Грабовича 1997 р. тощо). Визначальність історично-духовних чинників розвитку суспільства у повній мірі була дієусвідомлена українською протоелітою у промові Ліни Костенко “Гуманітарна аура України або дефект головного дзеркала” у Києво-Могилянській академії у вересні 1999 р. і почала дуже мляво і непослідовно здійснюватись донині [9, 461] через протиборство соціально-культурних проектів розбудови України: євроукраїнського, до якого належать так звані націонал-патріотичні сили: соціальні демократи

(Батьківщина Ю.Тимошенко, Національна самооборона Ю.Луценка, М.Павловський та інш.), націонал-демократи («Рух» Тарасюка, І.Дзюби, Л.Лук'яненко, В.Яворівський, О. Довгий, Д.Павличко та інш.), націонал-ліберали («Фронт змін» А.Яценюка, Європейська партія України М.Катеринчука, Удар В.Кличка, М.Попович, часопис «Г» Т.Возняка і «Критика» Г.Грабовича і М.Рябчука, Ю.Макаров, історики Н.Яковенко і Я.Грицак, економіст Пасхавер та інш.), націонал-консерватори (УНП Ю.Костенка, П.Мовчан, І.Заяць та інш.), націоналісти («Свобода» Тягнибока, Ір.Фаріон, Ю.Ілленко, часопис Смолоскип, історик Климович та інш.) інтелектуального опору (Ліна Костенко, О.Пахльовська, С.Кримський та інш.) і неукраїнської України як Малоросії (т.з. Україна без українців): партія регіонів і вся так звана тушка (В.Янукович, Д.Табачник, В.Колісниченко, О.Бондаренко, Ір.Богословська та інш.), КПУ і УПЦ Московського патріархату – найактивніші будівники «руського мира» (або Путінської Євразії чи Азіопи) в Україні.

Нам залишається зробити висновок, що, по-перше соціально-культурна парадигма у своїх мандрах у світовому науковому співтоваристві не оминула і Україну. Серед її трьох розумінь (або «концептів», «по-модньому», як незабутній Голохвастов, кажучи) 1) історично-духовні тотальності, як 2) здійснення соціально-культурних проєктів і як 3) визначальності свідомісно-духовних (культурних) чинників історичного розвитку найбільше йому адекватних (тобто відповідних) нам видається останнє, яке не тільки усвідомлюється, але, власне, дієусвідомлюється (тобто здійснюється) у сучасному розвитку суспільства від сер. ХХ ст. Проблема соціально-культурної парадигми в елітистському дискурсі, вочевидь, вимагає подальших досліджень, одним із напрямків яких повинно стати вивчення вітчизняного розвитку на засадах історіології.

Література

1. Ахиезер А.С. Философские основы социально-культурной теории и методологии / Ахиезер А.С. // Вопросы философии. – 2000. - №9. С.29-45.
2. Быстрицкий Е.К. Феномен личности: мировоззрение, культура, бытие / Быстрицкий Е.К. - К.: Наукова думка. 1991. 200 с.
3. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в XXI век / Библер В.С – М.: Политиздат, 1991. 413 с.
4. Диалектика деятельности и культура / В.Г.Табачковский, Н.Ф.Тарасенко, Е.М.Есипчук, А.И.Яценко, Э.К.Быстрицкий, А.Н.Лой – К.: Наукова думка. 1983. 296 с.
5. Каган М.С. Философия культуры / Каган М.С. – СПб.: Петрополис, 1996. 413 ст.
6. Лапин Н.Н. Социокультурный подход и социально-функциональные структуры / Лапин Н.Н. // Социо. – 2000. - №7. - С.3-4
7. Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности / В.В.Василькова, Е.Н.Князева, С.П.Курдюмов и др. – М.: Прогресс – Традиция. 2003. 592 с.

8. Стёпин В.С. Генезис социально-гуманитарных наук (философские и методологические аспекты) / Стёпин В.С. // Вопросы философии.- 2004. - №3. - С.37-43.

9. Халецька О.О. Соціально-культурна парадигма у наукових дослідженнях / Халецька О.О. // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім.С.З.Гжицького. – 2008. – Т.10, № 1 (36).- Ч.1. – С.455-464.

10. Халецький О.В., Халецька О.О. Діє-історично-духовний розвиток як збільшення його чинників або історичний еволюціонізм / Халецький О.В., Халецька О.О. // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім.С.З.Гжицького. – 2011. – Т.13, № 2 (48).- Ч.3. – С.283-296.

11. Blum H. A map of Misreading. N.Y., 1975. 213 p.

Summary

Khaletsky O.V., Khalecka O.O.

SOCIAL AND CULTURAL PARADIGM IN ELITISTIC DISCURSION

Social and cultural paradigm has his root in modern commonly-conceptualstatement, so-called new directions of science, legitimated in birthrated philosophy of universal evolutionism. History isn't the contribution, but a process of it's creation because of: 1) eventually-partially branching (the idea of sinergetics), 2) social and intellectual cultural project (the idea of so-called "new history"), as 3) plurality of discussions – new meanings ("demon texture" by R.Barton, or "labyrinth" by U.Ecko). Peculiar genome of socisl life are culture decree, are the type of civilizational development is determined with the help of genetic codes, which are the systems of valuation. Social and cultural development in social thought are means treably: Firstly, as historical and spiritual totality (school of "Annales" and all others "annaloides"), Secondly, as fulfilment of social and cultural projects (postmodernism and poststructuralism) and, Thirdly, as determined role of consciousness and spiritual determinantes from the middle of the XX century are gaining an important meaning, and social and cultural development is presented.